

1.01
Prejeto 3. 11. 2004

UDK 930(497.4)"1985/2004"

Peter Vodopivec*

Slovensko zgodovinopisje med tradicijo in inovacijo

IZVLEČEK

Autor opozarja, da leto 1991 za slovenske zgodovinarje ne pomeni posebne prelomnice. Do sprememb v zgodovinopisju je v Sloveniji pod vplivi modernih metodoloških usmeritev na evropskem Zahodu in zaostrenih političnih razmer v Jugoslaviji prišlo že sredi 80-tih. Autor članka opozarja na posamezna dela in avtorje ter kratko označuje njihove teze in ugotovitve. V tej zvezi posebej omenja nove analize slovenskih političnih strank in njihovih usmeritev, raziskave nemškega političnega gibanja na Štajerskem in Kranjskem, socialno zgodovinske študije meščanstva, sodobnejša dela s področja gospodarske zgodovine in proučevanje zgodovine cerkve in izseljeništv. V sklepu ugotavlja, da so slovenski zgodovinarji od srede 80-tih let uspešno razširili raziskovalno področje, toda v isti sapi so se skoraj izključno in bolj kot dotlej ukvarjali le z raziskovanjem slovenske preteklosti.

Ključne besede: zgodovinopisje, zgodovinarji, spremembe, slovenska preteklost

ABSTRACT

SLOVENE HISTORIOGRAPHY BETWEEN TRADITION AND INOVATION

The author of this article points out that, for Slovene historiographers, the year 1991 represents no turning point. Changes in Slovene historiography occurred, in fact, as early as the mid-1980's under the influence of modern, western European methodological trends as well as the strained political situation in Yugoslavia. The author draws attention to individual works and authors, and briefly denotes their theses and findings. In this regard, he makes particular mention of the new analyses of the Slovene political parties and their orientation, the studies of the German political movement in Styria and Carniola, the historical social studies of the middle class, the more recent economic history works and the study of the history of the Church and emigration. He concludes that although, from the mid-1980's onwards, Slovene historians successfully widened their research area, at the same time, they were almost exclusively, and more than ever before, involved in the research of the Slovene past.

Key words: Historiography, Historians, Changes, the Slovene past

* Dr., znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1; e-mail: peter.vodopivec@inz.si

Slovensko zgodovino pisje je padec komunizma, razpad Jugoslavije in osamosvojitve Slovenije preživelo brez večjih pretresov. Vasko Simoniti, zgodovinar tedanje mlajše generacije, je sicer v osrednji zgodovinarski reviji *Zgodovinskem časopisu* leta 1992 objavil polemichen članek, v katerem je trdil, da "se zgodovinarji (v času komunizma op. P. V.) praviloma niso politično izpostavljali" in je bilo zgodovinsko raziskovanje v Sloveniji (kot drugod v Jugoslaviji) po drugi svetovni vojni "precej enostransko in (politično) kontrolirano".¹ Toda Bogo Grafenauer, eden "očetov" sodobnega slovenskega zgodovino pisja, ga je odločno zavrnil in je v obsežnem odgovoru dokazoval, da so zgodovinarji pri svojem raziskovanju - kljub pritiskom - ves čas razmeroma avtonomno sledili strokovnim merilom in zato politični preobrat in demokratične reforme leta 1991 zanje niso predstavljali posebne prelomnice.²

V resnici se stališča obeh avtorjev niso tako zelo razlikovala, kot se je zdelo na prvi pogled. Oba sta se strinjala, da je bilo raziskovanje starejših zgodovinskih obdobij v letih 1945-1990 mnogo bolj samostojno in neodvisno, kot preučevanje časa po letu 1918, ki so mu komunistične oblasti v težnji po potrjevanju lastne legitimnosti posvečale več pozornosti in namenjale več denarja. Oba sta ugotavljala, da so se raziskovalci pod političnimi pritiski v vedno večjem številu usmerjali k "bližnji in revolucionarni zgodovini", tj. zgodovini delavskega in "revolucionarnega" gibanja, odpora proti okupatorjem med drugo svetovno vojno ter komunistične partije in povojnega komunističnega obdobja, s čimer je bilo porušeno ravnovesje med raziskovanjem posameznih preteklih obdobij, t.i. "starejša zgodovina" (pred 1850) pa je bila potisnjena v drugi plan. Oba sta tudi menila, da so bile posledice takšnega političnega diriganja za zgodovino pisje več kot škodljive, saj je bila rezultat ideološko-političnega zoževanja zgodovinskega obzorja izrazito enostranska in deformirana podoba slovenske in južnoslovenske preteklosti. Grafenauer in Simoniti sta se tako razhajala predvsem v oceni so-krivde in so-odgovornosti zgodovinarjev za opisano stanje. Medtem ko je Simoniti trdil, da so se slovenski zgodovinarji zlasti po letu 1970 preveč podrejali željam in zahtevam komunistične politike, je Grafenauer ugovarjal, da so se vztrajno upirali pritiskom in poskušali pri obravnavanju bližnje kot bolj oddaljene preteklosti ohranjati visoko strokovno raven; za takšno obnašanje naj bi bil zgled tudi sam, čeprav v temeljih ni mogel spremeniti političnih razmer in pogojev za raziskovalno delo.

Komaj začeta razprava je pri tem zastala. V naslednjih letih je še izšlo nekaj kritičnih analiz slovenskega zgodovino pisja po drugi svetovni vojni, vendar so bile zvečine objavljene v tujini.³ Leta 1994 so posebno anketo o slovenski zgodovini in

¹ Vasko Simoniti: O slovenskem zgodovino pisju 1945-1990 ali kako je na zgodovino pisje vplivalo staranje oblasti. V: *Zgodovinski časopis*, 46, 1992, št. 3, str. 387-393.

² Bogo Grafenauer: O pisanju v slovenskem zgodovino pisju. V: *Zgodovinski časopis*, 47, 1993, št. 1, str. 117-129.

³ Milica Kacin Wohinz: *Appunti sull'attuale storiografia Slovena. Storia contemporanea in Friuli*, XXII, 1992, št. 23, str. 145-155; Peter Vodopivec: *L'historiographie en Slovenie dans les années 80*. V: *Histoire et pouvoir en Europe Médiane*, (sous la direction d'Antoine Mares). Paris: L'Harmattan, 1996, str. 127-123; Branko Marušič: *La storiografia slovena oggi*. Quaderni Giuliani di Storia, VIII, 1997, št. 2; Marta Verginella: *Il peso della storia*. *Qualestoria*, XVII, Trieste 1999; Walter Lukan: *Zur Historiographie in Slowenien nach dem Zerfall Jugoslawiens*. V: *Klio ohne Fesseln: Historiographie im östlichen Europa nach dem Zusammenbruch des Kommunismus*. Hsg. von Alojz Ivenišević, Andreas Kappeler, Walter Lukan und Arnold Suppan. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2002.

zgodovinopisju organizirali tudi Naši razgledi: njen sklep je bil, da se s slovenskim zgodovinopisjem v času komunizma "ni zgodilo nič posebnega", saj se je zgodilo le tisto, kar se je tradicionalno - vse do konca 19. stoletja - dogajalo s slovensko inteligenco. Ta naj bi se od nastanka slovenskih političnih strank in polarizacije slovenskega prostora v nasprotujoče si ideološke tabore razmeroma lahkotno in emocionalno prepuščala vplivom raznih ideološko-političnih skupin, ki so jo poskušale ujeti (in so jo tudi bolj ali manj uspešno ujele) v svoje strankarske mreže. V tej luči je bil svet po letu 1945 nadaljevanje zgodovine, ki se je začela že prej, le da je bilo izbire v skrajno zoženem političnem prostoru komunističnega režima mnogo manj. Neodvisni posamezniki, ki se niso pustili ujeti v strankarske in ideološke zanke, pa so tudi po letu 1945 veljali za posebneže, ki niso mogli računati niti na institucionalno, niti strokovno podporo, zato pa so se težko izognili političnim težavam.⁴

Kljub takšnim (samo)kritičnim razmišljanjem je bila Grafenauerjeva trditev, da leto 1991 za slovensko zgodovinopisje ne predstavlja posebne prelomnice, točna. Pod vplivi socialnih in antropoloških zgodovinskih raziskav na evropskem Zahodu, kritik tradicionalnih zgodovinopisnih usmeritev doma in zaostrenih političnih razmer v Jugoslaviji je prišlo do pomembnih sprememb v slovenskem zgodovinopisju že sredi osemdesetih let. Del zvečine mlajših raziskovalcev se je po zgledu zahodnoevropskih, zlasti francoskih in nemških avtorjev usmeril k raziskovanju manj ali še neraziskanih socialno in kulturnozgodovinskih tem, drugi del pa se je razlag bližnje in oddaljene preteklosti (od srednjega veka do najnovejše zgodovine) lotil politično, ideološko in nacionalno bolj odprto in sproščeno, kot predhodne generacije. To je mogoče ugotoviti tako za zgodovinopisje v celoti kot za raziskovanje zgodovine 19. stoletja in razdobja do leta 1918, ki nas tu posebej zanima.

V središču raziskovalne pozornosti slovenskega zgodovinopisja 19. in začetka 20. stoletja so bile tudi v zadnjem desetletju in pol teme, povezane s slovenskim narodnim gibanjem, slovensko politiko, njenimi voditelji in političnimi strankami, med najočitnejšimi novostmi, ki so jih prinesle nove raziskave in objave, pa so bile razširjene, izpopolnjene ali pa tudi spremenjene interpretacije in ocene posameznih obdobj, dogodkov in osebnosti. Več avtorjev je tako opozorilo, da je bil že čas pred revolucijo leta 1848 - torej čas t.i. predmarčne dobe - manj "mračen" ter gospodarsko in kulturno bolj razgiban, kot se je tradicionalno trdilo. Za slovensko narodno gibanje naj bi bilo posebej pomembno, da se je pod vplivom socialno odprtega avstrijskega višješolskega in visokošolskega že okoli leta 1840 začela nagla rast slovenskega izobraženstva, ki je postalo najpomembnejši dinamični dejavnik slovenske narodne politike. Raziskovanju revolucionarnega leta 1848 se je posvetil Stane Granda, ki je na temelju dotlej neznanih arhivskih gradiv in peticij, ki so jih podpisovali privrženci programa Zedinjene Slovenije, pokazal,⁵ da je imelo slovensko gibanje v letu revolucije širšo socialno osnovo in večjo podporo med prebivalstvom, kot so menili zgodovinarji starejših generacij. V delih, posvečenih drugi polovici 19. in začetku 20. stoletja so se spremenile

⁴ Anketa se je začela v Naših razgledih, 4. marca 1994, št. 5, in se končala 10. junija 1994, št. 12.

⁵ Stane Granda: Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/1849. Novo mesto: Dolenjska založba, 1995.

predvsem ocene posameznih osebnosti in manj strankarskih usmeritev in politik. Že v osemdesetih letih so tako raziskovalci na novo in v pozitivnejši luči kot dotlej osvetlili politično dejavnost in kulturno-gospodarska prizadevanja Janeza Bleiweisa,⁶ v zadnjih desetih letih pa so izšle še biografije treh pomembnih katoliških voditeljev Antona Korošca, Janka Brejca in Ivana Šušteršiča, ki so jih (po vrstnem redu) napisali Feliks Bister, Andrej Rahten in Janko Pleterski.⁷ V istem času je izšla ena sama knjiga, ki je obravnavala ideološka izhodišča in politiko liberalnega tabora,⁸ medtem ko je bilo raziskovanje socialdemokracije in socialističnega gibanja potisnjeno v drugi plan. Proces klerikalizacije katoliške stranke in njeno in njeno ideološko "akomodacijo" na modernizacijo konec 19. stoletja, ki je imela vpliv tudi na politiko SLS v prvi Jugoslaviji, je kritično raziskal Egon Pelikan.⁹ Pri analizi in obravnavi političnih strank, njihovih politik in voditeljev sicer posvečajo mlajši in sodobnejši avtorji - podobno kot njihovi starejši predhodniki - praviloma več pozornosti strankarskim narodnopolitičnim opredelitvam in zamislim,¹⁰ kakor ideološkim usmeritvam strankarskih elit ter njihovim socialnim in modernizacijskim predstavam. Toda pri tem tudi najnovejše biografije katoliških politikov in raziskave katoliškega gibanja jasno kažejo, da je bila katoliška stranka s svojim vodstvom edina med slovenskimi strankarskimi grupacijami, ki je že pred prvo svetovno vojno izgradila sodobno strankarsko organizacijo in se poskušala čeprav ne enotno, pa vseeno učinkovito prilagoditi procesom gospodarske modernizacije in družbene demokratizacije.

Edina izvirna sinteza slovenske politične zgodovine za čas med letom 1860 do konca monarhije, napisana v zadnjem desetletju in pol, je izšla pred slabim mesecem dni. Njen avtor Igor Grdina je v slogu najboljše tradicije pisanja literarne in kulturne zgodovine osvetlil duhovno in politično obzorje vodilnih slovenskih politikov druge polovice 19. in začetka 20. stoletja.¹¹ Med drugimi se je posebej ustavil pri Janezu Evangelistu Kreku in Ivanu Šušteršiču in v nasprotju s tradicionalnimi interpretacijami njunih odnosov ugotovil, da je bil spor med njima - vsaj sprva - bolj rezultat osebnih antipatij in značajskih razlik kot ideoloških in konceptualnih razhajanj. Grdina je svojo knjigo zaključil z obširnim in originalnim orisom slovenskih političnih razmer med prvo svetovno vojno. Slovenska politika je bila po njegovih ocenah leta 1918 "dovolj dobro pripravljena na prevzem oblasti" in "rojstvo jugoslovanske države". Dogajanje med prvo svetovno vojno na slovenskih tleh je bilo in je ostalo tudi drugače pomembna zgodovinska tema, pri čemer pa se je težišče raziskovanja premaknilo s politične ravni k vojno, socialno in kulturnozgodovinskim problemom.

⁶ Bleiweisov zbornik - Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike, zvezek 7. (ur. Janez Batis in Peter Vodopivec). Ljubljana: Slovenska matica, 1983.

⁷ Feliks Bister: Anton Korošec, državnozbornski poslanec na Dunaju. Ljubljana 1992; Andrej Rahten: Pozabljeni slovenski premier : politična biografija dr. Janka Brejca (1869-1934). Celovec: Mohorjeva družba, 2002; Janko Pleterski: Dr. Ivan Šušteršič, 1863-1925 : pot prvaka slovenskega političnega katolicizma. Ljubljana: ZRC SAZU, 1998.

⁸ Zvonko Bergant: Slovenski klasični liberalizem. Ljubljana: Nova revija, 1996.

⁹ Egon Pelikan: Akomodacija ideologije političnega katolicizma na Slovenskem. Maribor: Obzorja, 1997.

¹⁰ Zanimivo izvirna v tem pogledu je knjiga: Andrej Rahten: Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu : slovenska parlamentarna politika v habsburški monarhiji. Celje: Založba Pan-evropa, 2001.

¹¹ Igor Grdina: Slovenci med tradicijo in perspektivo : politični mozaik 1860-1918. Ljubljana: Študentska založba, 2003.

V novejših razpravah in delih s tematiko prve svetovne vojne so v središču pozornosti soška fronta in njene posledice za bližnje in bolj oddaljeno zaledje, italijanska zasedba Gorice in slovenskega ozemlja ter usoda slovenskih beguncev, ki so se po italijanski zasedbi umaknili iz Goriškega (ta vprašanja sintetično obravnava knjiga Petre Svolfšak, ki je prav tako izšla pred nedavnim).¹² Javno in kulturno življenje v Ljubljani in Mariboru v letih 1914-1918 sta podrobno raziskala in v knjižni obliki predstavila Dragan Matić in Vlasta Stavbar.¹³ Od konca osemdesetih let se je povečalo tudi zanimanje za spominska pričevanja iz časa prve svetovne vojne. Med izdanimi memoari je kot zgodovinski dokument najbolj zanimiv ljubljanski Dnevnik sodnika in pisatelja Frana Milčinskega.¹⁴ Dnevnik, ki ga je avtor pisal brez namena, da ga objavi, nazorno razkriva, da politične teme vse do konca leta 1917 v vsakodnevnih srečanjih ljubljanskega meščanstva niso bile posebno pogost predmet pogovorov - glavna tema je bilo pač, kako dostojno preživeti. Slovensko politiko med prvo svetovno vojno je večkrat in z novimi poudarki problematiziral Walter Lukan, ki je na eni strani opozoril, da slovenski politiki do leta 1916 niso imeli določnejše politične usmeritve, na drugi pa, da po maju 1917 in za časa majniškega gibanja niso imeli jasne predstave o tem, kakšni naj bodo konkretni odnosi Slovencev s Hrvati in Srbi v novi jugoslovanski državi (po Lukanu je v tem pogledu celo del katoliških in ne le liberalnih voditeljev v letih 1917/1918 zastopal nacionalno unitaristična in centralistična stališča).¹⁵ Slovenska matica je leta 1998 o slovenskih gledanjih na narodno in državopolitično prihodnost pred letom 1918 in po njem organizirala strokovni posvet, referati, ki so obravnavali slovenske narodno-politične predstave in zamisli v zadnjih letih Avstroogrške ter ob nastanku in po nastanku Kraljevine SHS pa so izšli v knjižni izdaji.¹⁶

Pomembna novost v raziskovanju slovenskega 19. in 20. stoletja, ki se je tradicionalno ukvarjalo le s slovensko politiko in slovensko govorečim prebivalstvom, so monografske raziskave narodopolitičnih nazorov in političnega gibanja nemškega prebivalstva v slovenskih deželah, ki sta jih za Kranjsko in Štajersko objavila Dragan Matić in Janez Cvirn.¹⁷ Nove vidike so odprla tudi raziskovanja slovenskega antisemitizma, ki so pokazala, da je bilo protijudovsko in antisemitsko razpoloženje prisotno v vseh strankarskih taborih, torej ne le v katoliškem, temveč tudi liberalnem in celo socialdemokratskem.¹⁸ Opozorila, da

¹² Petra Svolfšak: Soča, sveta reka : italijanska zasedba slovenskega ozemlja. Ljubljana: Nova revija, 2003.

¹³ Vlasta Stavbar: Kulturno dogajanje v Mariboru v letih 1914-1918. Maribor: Obzorja, 1998; Dragan Matić: Kulturni utrip Ljubljane med prvo svetovno vojno. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 1995 (Gradivo in razprave 15).

¹⁴ Fran Milčinski: Dnevnik. Ljubljana: Slovenska matica, 2000.

¹⁵ Walter Lukan: Janez Ev. Krek in Jugoslavija : slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918. Ljubljana: Slovenska matica, 2000, str. 68-77; isti, Politično delovanje Antona Korošca med prvo svetovno vojno. Prispevki za novejšo zgodovino, 31, 1991, št. 1, str. 27-34.

¹⁶ Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918, (ur. P. Vodopivec). Ljubljana: Slovenska matica, 2000.

¹⁷ Janez Cvirn: Trdnjavski trikotnik : politična orientacija Nemcev na spodnjem Štajerskem. Maribor: Obzorja, 1997; Dragan Matić: Nemci v Ljubljani. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2002 (Historia : znanstvena zbirka Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani; 6).

¹⁸ Marko Štepec: Antisemitizem, Evropa in Slovenci. V: Slovenci v Evropi (ur. Peter Vodopivec). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2002. (Historia; 5), str. 61-85.

slovenske politične stranke in elite zaradi enostranske prezaposlenosti z ideološkimi in nacionalnimi vprašanji niso posvečale skoraj nikakršne pozornosti problemom demokratizacije političnega sistema in družbe ali pa so te probleme presojale iz ozko nacionalnih, pragmatično-političnih ali ideoloških vidikov, kar je pozneje usodno vplivalo tudi na meščansko politiko v 20. stoletju, še niso naletela na plodna tla in še niso spodbudila raziskovalcev, da bi slovensko politiko kompleksneje analizirali tudi iz tega zornega kota.

Druga nova in pomembna smer v razvoju slovenskega zgodovino pisja 19. in začetka 20. stoletja je postalo raziskovanje meščanstva in življenjske kulture v mestih in na podeželju. Med prvimi monografskimi deli s to tematiko, ki so izšla v devetdesetih letih preteklega stoletja, je bila knjiga Marte Verginelle o strategijah "preživetja" na tržaškem podeželju ter odnosu slovenskih kmetov in kmetic iz okolice Trsta do življenja in smrti.¹⁹ To je doslej edina slovenska zgodovino pisna raziskava, ki je na osnovi oporok in metod, kot so jih razvili francoski in italijanski zgodovinarji, preiskala bivanjske strategije slovenskega prebivalstva pred prvo svetovno vojno. Raziskovanju stanovanjske kulture in kvalitete življenja v mestih se je posvetil Andrej Studen, ki je v zadnjem času raziskovalno področje razširil na proučevanje meščanstva in vsakdanjega življenja v mestih.²⁰ Prvo moderno in resnično kompleksno socialno in kulturnozgodovinsko študijo o slovenski meščanski družini je napisal Igor Grdina in v njej predstavil štajersko meščansko dinastijo Ipavcev.²¹ Življenje v mestih in proces oblikovanja slovenskega meščanstva sta pritegnila tudi druge raziskovalce. Novim socialno in kulturnozgodovinskim temam je v devetdesetih letih odprl strani zlasti novi časopis *Zgodovina za vse/Vse za zgodovino*, že nekaj časa pa se jim odpira tudi *Kronika*, časopis za slovensko krajevno zgodovino, ki izhaja od petdesetih let preteklega stoletja. V zadnjem desetletju se je povečalo še zanimanje za zgodovino žena, socialno in kulturnozgodovinski pristop pa se je - posebej z razpravami in deli Marjana Drnovška²² - uveljavil tudi v raziskovanju slovenskega izseljeništv. Raziskav, ki bi podrobneje statistično ponazarjale socialno sestavo slovenskega meščanstva v začetku 20. stoletja sicer še nimamo, splošno pa je sprejeta ocena Vasilija Melika, da so več kot tri četrtine tedanjih meščanov pridobile meščanski status s šolanjem in izobraževanjem in le slaba tretjina z gospodarsko dejavnostjo in poslovno podjetnostjo. Da je takšna sestava meščanstva s prevladujočim izobraženskim in manjšinskim gospodarskim delom vplivala tudi na narodno, politično in ideološko usmeritev meščanske politike, je bilo večkrat omenjeno, podrobnih raziskav na to temo pa še ni. Raziskovalci zgodovine šolstva se posvečajo predvsem problematiki osnovnega in srednjega šolstva in manj oblikovanju slovenskih študentov na avstrijskih višjih šolah in univerzah. Zato je bila tem bolj dobrodošla temeljita in moderno zasnovana monografija, ki jo je o predmarčnem liceju v Ljubljani napisal Jože Ci-

¹⁹ Marta Verginella: *Ekonomija odrešenja in preživetja : odnos do življenja in smrti na tržaškem podeželju*. Koper: Knjižna zbirka *Annales*, 1996.

²⁰ Andrej Studen: *Stanovati v Ljubljani : socialnozgodovinski oris stanovanjske kulture Ljubljancev pred prvo svetovno vojno*. Ljubljana: *Studia humanitatis*, 1995; isti, Pedenarca, ksel, kuharica, žnidar : socialnozgodovinska analiza izvora in poklicne strukture izbranih ljubljanskih ulic iz let 1869-1910. Ljubljana: *Zgodovinski arhiv*, 1993. (Gradivo in razprave 13)

²¹ Igor Grdina: *Ipavci : zgodovina slovenske meščanske dinastije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.

²² Marjan Drnovšek: *Pot slovenskih izseljencev na tuje od Ljubljane do Ellis Islanda*. Ljubljana: Mladika, 1991.

perle,²³ medtem ko se je z rastjo in padanji števila slovenskih študentov na dunajski univerzi ukvarjal Alojz Cindrič.²⁴

Tretjo smer v novejšem slovenskem zgodovinopisju predstavljajo gospodarsko zgodovinska raziskovanja, ki imajo sicer v Sloveniji že svojo tradicijo, ki pa so z deli Jasne Fischer, Staneta Grande, Žarka Lazarevića in Andreja Pančurja krenila v novo, sodobno smer. Omenjeni avtorji so skupaj s še nekaterimi raziskovalci od konca osemdesetih let raziskali procese kmetijske modernizacije in kmečke zadolženosti, hkrati pa tudi sestavo slovenske obrti, industrije in razvoja prometa. Žarko Lazarević in Jože Prinčič sta v obširni monografiji, ki zajema tudi vse 20. stoletje, orisala začetke in razvoj slovenskega bančništva,²⁵ habsburške denarne reforme v 19. stoletju in odnos do denarja in denarnih reform na Slovenskem pa je raziskal Andrej Pančur.²⁶ In končno še eno, nikakor ne zadnje področje sodobnega zgodovinopisnega raziskovanja. Šele v začetku devetdesetih let preteklega stoletja je lahko dokončno postala enakopravna veja slovenskega zgodovinopisja cerkvena zgodovina, za kar je imel posebne zasluge France M. Dolinar. Med cerkveno zgodovinskimi raziskavami obdobja, ki nas tu zanima, so zanimive zlasti razprave o oblikovanju in obzoru duhovščine ter njenem vplivu na slovenski socialni in kulturni razvoj, zelo zanimivo pa je tudi gradivo posameznim škofom in cerkvenim dostojanstvenikom posvečenih seminarjev, ki jih organizira slovenski kolegij v Rimu.

Sklenemo torej lahko, da so slovenski zgodovinarji v zadnjih desetih ali petnajstih letih uspešno razširili raziskovalno področje in pozornost raziskovanja, ki je bila do srede osemdesetih let preteklega stoletja prevladujoče usmerjena k narodno-političnim vprašanjem, posvetili tudi problemom in sferam pretekle stvarnosti, ki tradicionalno niso bile predmet zgodovinopisnega preiskovanja. Toda v isti sapi so se slovenski raziskovalci od konca osemdesetih let skoraj izključno in bolj kot prej ukvarjali le z raziskovanjem slovenske preteklosti. Medtem ko so za časa socialistične Jugoslavije vsaj posamezniki raziskovali tudi jugoslovansko, balkansko in širšo habsburško zgodovino, po letu 1991 takšnih raziskav - izjema so seveda orisi, ki rekonstruirajo habsburški ali južnoslovanski kontekst, pomemben za razumevanje slovenskih tem - skoraj ni več. V devetdesetih letih so o slovenskih odnosih z drugimi jugoslovanskimi narodi zvečine pisali le še raziskovalci, ki so obravnavali jugoslovansko gibanje pri Slovencih ali pa so se ukvarjali s slovensko-srbskimi in slovensko-hrvaškimi odnosi. Istočasno je poraslo zanimanje za preučevanje nemško-slovenskih odnosov, medsebojnih vplivov in nacionalnih stereotipov, ki se je krepilo s strokovnimi srečanji slovenskih in avstrijskih zgodovinarjev.²⁷ Na področje mednarodnih odnosov je ambiciozno segla le knjiga

²³ Jože Ciperle: *Licej v Ljubljani 1800-1849*. Ljubljana: Slovenska matica, 2000.

²⁴ Alojz Cindrič: *Vpliv dunajske univerze na oblikovanje slovenskega izobraženstva* : statistična slika študentov s Kranjske na dunajski univerzi med leti 1804 in 1917 : študijske smeri, krajevni in socialni izvor. V: *Slovenci v Evropi* (ur. Peter Vodopivec). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2002, str. 7-34 (Historia; 5).

²⁵ Žarko Lazarević, Jože Prinčič: *Zgodovina slovenskega bančništva*. Ljubljana: Združenje bank Slovenije, 2000.

²⁶ Andrej Pančur: *V pričakovanju stabilnega denarnega sistema*. Celje: Zgodovinsko društvo Celje, 2003 (Zgodovince; 1).

²⁷ *Sosed v ogledalu soseda* : od 1848 do danes = *Der Nachbar im Spiegelbild des Nachbarn* : von 1848 bis heute (ur. Franc Rozman). Ljubljana: Nacionalni komite za zgodovinske vede Republike Slovenije, 1995.

Uroša Lipuščka Ave Wilson: ZDA in prekranje Slovenije v Versaillesu.²⁸ Avtor je v njej na osnovi podrobnega raziskovanja v ameriških arhivih in gradiva posebne skupine ameriških ekspertov, imenovane Inquiry, razkril, da so ameriški strokovnjaki že leta 1918 razmišljali o nastanku ne le ene, temveč več južnoslovanskih držav, med njimi Slovenije. Lipušček je prvi in do danes edini slovenski raziskovalec, ki se je lotil preiskovanja slovenske zgodovine in jugoslovanske politike na temelju ameriških virov. Po njegovih ugotovitvah so ameriški eksperti že leta 1918 menili, da bo Jugoslavija razmeroma nestabilna tvorba in zato kot eno od možnosti predlagali ustanovitev samostojnih držav: Srbije in Črne gore, Hrvaške in Slovenije.

S padanjem interesa za "jugoslovanske teme" so se spreminjale tudi ocene moči in ambicij jugoslovanskega gibanja pri Slovencih. Jugoslovanske usmeritve slovenske politike pred prvo svetovno vojno in slovenske odločitve za Jugoslavijo leta 1918 ni sicer nihče postavil pod vprašaj. Prodrla pa je teza, da je imela jugoslovanska ideja med Slovenci šibkejšo zaledje in socialno osnovo, kot se je dolgo trdilo, predstave slovenskih politikov in izobražencev o jugoslovanskem povezovanju in jugoslovanski državni skupnosti, za katero so se zavzemali in so jo želeli, pa so bilo nekonkretne, nejasne in vse do druge polovice leta 1918, če ne celo do razpada monarhije, omejene na zahteve po Jugoslaviji v habsburškem okviru. Skupaj s pogledi na jugoslovansko gibanje in moč jugoslovanske ideje so se spreminjale tudi ocene slovenskega odnosa do Habsburške monarhije. Več avtorjev je zastopalo (in še zastopa) stališče, da bi monarhija, če ne bi bilo svetovne vojne, ne razpadla in bi v tem primeru po vsej verjetnosti ne prišlo do združitve habsburških južnih Slovanov s Kraljevino Srbijo. Med skrajnimi tezami, ki so se pojavile nedavno, je trditev, da so imeli privrženci slovenskega in južnoslovanskega navduševanja in zблиževanja v slovenski politiki že od šestdesetih let 19. stoletja močne nasprotnike (celo med liberalno mislečimi politikami in izobraženci) in je mogoče prav z nasprotovanjem jugoslovanstvu slovenskih narodnih voditeljev pojasniti tudi narodno odpadništvo uglednih posameznikov, ki so zapustili slovenski politični tabor in prestopili na nemško stran (npr. prestop Karla Dragotina Dežmana).

Takšne, po vsej sili "izvirne" in skrajne teze med raziskovalci (vsaj zaenkrat) nimajo večjega števila privržencev, saj so brez osnove in nepremišljene (med drugim pa tudi rezultat podcenjevanja ideoloških in nazorskih nasprotij v slovenski politiki 19. stoletja). Vseeno pa vsaj doslej tudi niso spodbudile opaznejše strokovne diskusije. Do očitnih razhajanj prav tako prihaja v ocenah in interpretacijah slovenskega narodnega gibanja in slovenske politične zgodovine. Medtem ko večina raziskovalcev še naprej zastopa tezo o počasnem, postopnem in po pokrajinah neizenačenem širjenju moderne narodne zavesti, ki se vse do propada monarhije še močno prepleta z občutenji pokrajinske pripadnosti, del avtorjev zastopa stališče, da je nacionalna zavest starejša in že leta 1848, če ne prej, bolj razširjena, kot se zvečine ugotavlja. Čeprav je jasno, da privrženci takšnih ocen ne upoštevajo ali pa ne razumejo razlik med moderno nacionalno zavestjo na eni strani ter precej starejšo zavestjo o poreklu in materinem jeziku na drugi (o

²⁸ Uroš Lipušček: Ave Wilson : ZDA in prekranje Slovenije v Versaillesu 1919-1920. Ljubljana: Založba Sophia, 2003.

tem je že pred časom pisal Vasilij Melik),²⁹ tudi ta, v bistvu pomembna konceptualna vprašanja niso predmet polemičnih strokovnih razprav. Kritične polemike o temeljnih in konceptualnih problemih slovenskega narodnega razvoja, kakor primerjave z razvojem drugih narodov Cislajtanije ali zahodne Evrope so na žalost v slovenskem zgodovinopisju bolj izjema kot pravilo.

Kritiki sodobnemu slovenskemu zgodovinopisju očitajo, da so zgodovinarska raziskovanja preveč fragmentarna in etnocentrična, da med zgodovinarji ni prave, stvarne in odprte strokovne kritike, in da so njihove sodobne interpretacije včasih preveč nasilno aktualizirane. Očitek o fragmentarnosti je vsekakor točen, saj je usmerjenih skupinskih raziskav in sintez zares malo. Novejše in sodobnejše sinteze zgodovine vsega 19. stoletja še nimamo. Največji dosežek zadnje dobe je ilustrirana Kronika 19. in 20. stoletja, ki jo je izdala Nova revija. Kronika je poseben dosežek tudi po tem, da je rezultat dela širokega avtorskega kolektiva in je pisana v zgodbah, ki ponazarjajo premik raziskovalne pozornosti od politične k socialni in kulturni zgodovini. Toda konceptualno je tudi v Kroniki poudarek bolj na vsakdanjem in nacionalnem kot na drugih vidikih pretekle družbene in politične stvarnosti (problemi gospodarske, družbene in politične modernizacije in širše politične demokratizacije so občutno v ozadju).

Slovenska zgodovina 19. in začetka 20. stoletja ni bila niti v devetdesetih letih in ni niti v sedanjem času deležna posebne politične ali javne pozornosti, kot npr. nekatera poznejša obdobja 20. stoletja. Tako je tudi vpliv aktualne politike in strankarskih razhajanj na raziskovanje in interpretiranje zgodovine pred letom 1918 manjši, kot pri obravnavanju in ocenjevanju poznejših dogodkov in procesov, zlasti pa seveda druge svetovne vojne in komunistične Jugoslavije. Nacionalistične težnje so v interpretacijah 19. stoletja prisotne predvsem v obliki poskusov razlaganja slovenske zgodovine le iz nje same, brez njenega umeščanja v širši družbeni, kulturni in politični kontekst, v iskanju in odkrivanju modernega nacionalizma v dobah, ko ga tudi drugod v Evropi zvečine še ni zaslediti ter v ocenjevanju preteklih osebnosti in dogodkov le z ožjega nacionalnega vidika, ne pa tudi njihovega dolgoročnejšega prispevka k političnemu in družbenemu spreminjanju. Spremembe, ki bi težile k povečanemu zanimanju za primerjalne študije, so nujne in neizbežne, čeprav zaenkrat še ne kaže, da se bo razmeroma maloštevilna skupnost³⁰ slovenskih zgodovinarjev, že v bližnji prihodnosti odločila zanje. Slovensko zgodovinopisje 19. stoletja je tako na eni strani v zadnjih dveh desetletjih vidno posodobilo svoje metode in razširilo raziskovane tematike, na drugi pa je ostalo preveč zaprto v lastne narodne meje in nepripravljeno na polemično soočanje različnih stališč in interpretacij.

²⁹ Vasilij Melik: Družba na Slovenskem v predmarčni dobi : obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Obdobja 2. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1981.

³⁰ S sistematičnim raziskovanjem zgodovine 19. stoletja se na Slovenskem ukvarja okoli 30 raziskovalcev.

Peter Vodopivec

SLOVENE HISTORIOGRAPHY BETWEEN TRADITION AND INOVATION

S u m m a r y

The author - while reminding of the polemics between Vasko Simoniti and Bogo Grafenauer (1992?) about the relationship between historiographers and politicians during the Yugoslav Communist period - finds that the year 1991 and the Slovene national independence represent no turning point for Slovene historiography. Important changes in Slovene historiography, in fact, occurred as early as the mid- 1980's under the influence of social and anthropological historical studies from western Europe and the strained political situation in Yugoslavia. In the mid-1980's, one group of predominantly young researchers, following the example of western European historiographers, especially French and German, dedicated themselves to the research of little studied or unexplored topics of social and cultural history, while another group started to deal with the interpretations of the recent and remote past in a more relaxed political, ideological and national environment than previous generations.

In the past decade and a half, Slovene historiography, in dealing with the nineteenth and the beginning of the twentieth century, focused predominantly on topics related to the Slovene national movement and its political divisions. Among the most obvious novelties brought about by the new studies and publications were the expanded, improved and also altered interpretations and assessments of specific periods, events and personalities. Later on, the writer draws attention to individual works and authors, and briefly denotes their theses and findings. He makes particular reference to the new analyses of the Slovene political parties and their orientation, to the studies of the German political movement in Styria and Carniola, as well as the historical social studies of the middle class, studies from the field of economic history and those of the history of the Church and emigration.

In his opinion, Slovene historiographers in the past ten to fifteen years successfully widened the area of research and shifted their attention, which until the mid 1980's mostly focused on national political questions, to those issues of the past reality which, traditionally, were not a subject of historiographic research. At the same time, however, after the late 1980s, they were almost exclusively, and more than ever before, involved in the research of the Slovene past. Whereas during the period of Socialist Yugoslavia there were at least some individuals who also studied the Yugoslav, the Balkan and the wider Habsburg history, there have been practically no such studies after 1991.